

KAYNAKLAR

1/Güz (Eylül, Ekim, Kasım) 1983

Fiati: 300 Lira

- 2
BAŞLARKEN
Yalçın Amanvermez
- 3
TÜRK KÜLTÜRÜNÜN KAYNAKLARI
Kaynaklar
- 5
ANITKABİR
Turan Oflazoğlu
- 15
TARİHİLİK ve MİLLİLİK
Prof. Dr. Mehmet Kaplan
- 17
TÜRK TARİHİNİ ÂBİDELERLE CANLANDIRMA
FİKRİ VE BURDUR ÂBİDELERİ
Prof. Dr. Nejat Diyarbekirli
- 28
ALTIN ELBİSELİ ADAM
Dr. Yavuz Akpınar
- 32
KONYA'DA BİR SELÇUKLU ŞAHESERİ
KARATAY MEDRESESİ
Mehmet Önder
- 36
HADERSDORF'DA TÜRK TAŞLARI
Prof. Dr. Semavi Eyice
- 42
HAT SANATI BİR RESİM SANATIDIR
Şevket Rado
- 48
HATTAT HÂMİD
Prof. Dr. Ali Alparslan
- 54
YAŞAYAN SON MEDDAH BEHÇET MAHİR
İLE SOHBET
Doç. Dr. Saim Sakaoğlu
- 59
ESKİ, YENİ VE ÖTESİ
Orhan Şaik Gökyay
- 62
İSTANBUL İNTİBALARI
B. Schulze-Smidt'den Doç. Dr. Selçuk Ünlü
- 65
OSMANLI MİNYATÜRLERİ
Prof. Dr. Oktay Aslanapa
- 69
Ord. Prof. Dr. SÜHEYL ÜNVER İLE BİR
KONUŞMA
Mehmet Kaplan
- 81
ÖLÜMÜNÜN 50. YILINDA AHMET HAŞİM
Prof. Dr. İnci Enginün
- 86
VATAN
Ahmet Haşim
- 87
AHMET HAŞİM'İN NESİRLERİNDE
HAYVANLAR
Doç. Dr. Zeynep Kerman
- 93
GÜN IŞIĞI NEREYE (hikâye)
Mustafa Kutlu
- 96
Prof. Dr. EROL GÜNGÖR'ÜN ARDINDAN
Prof. Dr. Şaban Karataş

Sahibi: Şekerbank Genel Müdürlüğü adına YALÇIN AMANVERMEZ
Yazı işleri müdürü: Ahmet Gök / Yayın adresi: Şekerbank
Genel Müdürlüğü a.ş., Atatürk Bulvarı No: 55 Yenışehir - Ankara /
İstanbul irtibat adresi: Şekerbank İstanbul Bölge Müdürlüğü,
Tophane - İstanbul / Kaynaklar dergisini basıma hazırlayan:
Ülke basım yayın ticaret ltd. şti. / Baskı: Emek matbaası,
526 24 86 - İstanbul / Fotoğraflar: Odak fotoğraf atölyesi,
Enver Karakoç, Samim Şişmanoğlu, Şevket Rado,
Dergâh yayınları ve Ajans 1400 özel arşivleri / Kaynak
gösterilmeden dergiden iktibas yapılamaz.
Dört sayılık yıllık abone 1.100.— TL.

HAT SANATI BİR RESİM SANATIDIR

Şevket Rado

Yazı üzerine kurulmuş olduğu için uzun zaman harflere değerini vererek yazmaktan ibaret bir kaligrafi hünere gibi görülen hat sanatı, bugün artık belli olmuştur ki aslında, bin küsur yıl önce doğup tamamen mistik bir hava içinde gelişmiş büyüklü bir resim sanatıdır. Yüzyıllar boyunca ekoller türetilip büyük üstadlar yetiştirilerek bugün hayranlıkla seyredilen kıymetli şaheserler meydana getirmiş olan bu sanatı günümüzde Batılı sanat münekkidi de üzerinde ehemmiyetle durulması gereken bir soyut resim sanatı olarak kabul ediyorlar. Usta bir hattat tarafından yapılmış nefis bir istifi gördüğü zaman «işte

resim!» diye bağırırmaktan kendini alamıyan meşhur ressam Picasso, okumasını bilmediğine, İslamiyetle de müşerref olmadığına göre bu yazının taşıdığı soyut güzellikten başka nesine hayran olabilirdi?

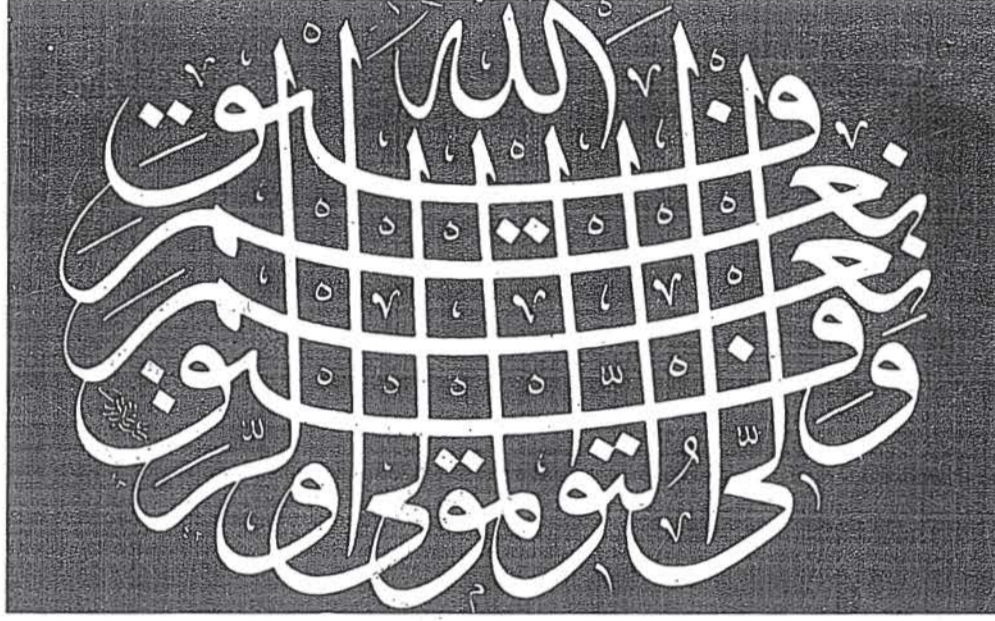
**

Hat sanatı, hiç şüphe yok, yazı temeli üzerine kurulmuş bir resim sanatıdır. Batıda klâsik resim nasıl Hristiyanlığın tesiri altında gelişmiş sanatkarlar figüratif resim anlayışı içinde Hz. İsa'nın, Meryem Ana'nın, Havvarilerin resimlerini yapmaya koyulmuşlarsa, hat sanatı da Müslümanlık sonrasında gerçekleşmiştir. İnsanlara doğru yolu gösteren Kur'an-ı Kerim'den aldıkları şevkle Allah Kelâmına, ona inananları hayran bırakacak bir güzellik vermek arzusunun heyecanı ile coşan İslâm sanatkarları; Müslümanlığın —putperestliğe dönülür endişesiyle— iyi karşılamadığı figüratif resme itibar etmeden, bugün örneklerini bol bol gördüğümüz soyut (mücerret = abstrait) resimde olduğu gibi hislere dayalı bir güzellik anlayışı içinde türlü artistik vasıfları olan yazı çeşitlerini işleyerek dört başı mâmur bir sanatın doğmasına ön ayak olmuşlardır.

Aynı zamanda değerli bir hattat olan sanatkar dostumuz Emin Barın'ın son yıllarda geliştirdiği Hat Kompozisyonlarından olu-

Kubbe süslemesi olarak «İhlas suresi»

Abdulkadir Efendi'den güzel bir istif

şan sergisi dolayısıyla yazdığı bir yazıda rahmetli ressam Nurullah Berk, Batı'nın çağdaş sanatının ancak dini konulardan ve tarih sahnelerinden koştuktan sonra Yakın ve Uzak Doğuya yöneldiği zaman hat sanatının soyut resim hüviyetini keşfettiğini ve böylece Arap harflerinde ve yazılarında kendi sanatlarında kullanabilecekleri imkânlar bulmaya başladıklarını belirtmektedir. Çağdaş resmi çok iyi bilen Nurullah Berk: «İran minyatürlerinden etkilenen bir Matisse'in yanında Kandinsky, Klee, Hartung, Miró, Herbin, Morellet gibileri Arap yazılarından yeni çizgisel tertib ve terkipler çıkarmışlardır. Böylelikle Müslüman Doğu'nun pek engin bir sanat türü olan yazı, Avrupalı sanatçılar

elinde soyut anlatımın değişik, zengin örnekleriyle süslenmiştir...» (1) diyor ki bu hat sanatının taşıdığı resim karakterinin Garplılarca tanınmış olduğunu ifadesidir. Burada dikkate değer olan nokta Müslümanlıkla başlayan ve XV. yüzyıldan itibaren bilhassa Türk hattatlarının elinde altı asır mucizevi gelişmeler kaydeden bu sanatın, asıl çehresini olduğu kadar değerini de bizler gibi Avrupalıların da yeni farketmiş olmalarıdır. Prof. Dr. Bülend Özer de bu noktayı belirtirken şöyle diyor:

«Göz aldatici figüratif resme genellikle sırtını çeviren İslâm sanatçısı iki boyutlu biçimlendirme olanağına özellikle güzel yazıda, hat sanatında kavuşmuştur. Batı sanatçısının

ancak son zamanlarda farkına varabildiği çeşitli yolların güzel yazı ustalarının yüzyıllardır başarı ile denenegeldiğini görmek fevkâlade ilginçtir. Böylece, hat sanatının geçmişe bağlı, ikinci veya üçüncü derecede bir faaliyet dalı olmaktan çıkıp çağdaş soyut resim sanatının değişik eğilimleriyle doğrudan doğruya ilişki kuran, kâh onlardan esinlenen, kâh onları etkileyen bir nitelik kazanması söz konusudur (2).

**

Değerli ressam arkadaşımız Malik Aksel: «Yazı sözün resmidir. Resim gördüklerimizi nasıl belirtirse yazı da sözlerimizi belirtir.» der (3). Hat sanatı bizim alelâde sözlerimizle meşgul olmadığı, Kur'an-i

Kerim ile İslâm inancının ana fikirlerini özetleyen seçkin cümleleri güzel biçimler içinde sunmaya çalıştığına göre hat sanatının aslında fikirlerin resmini yapmakla meşgul olduğunu söylemek, zannımca, daha yerinde olacaktır. Hat sanatının resim karakteri üzerinde ciddiyetle durmuş olan Prof. İsmail Hakkı Baltacıoğlunun da dediği gibi; yazı yalnız düşünceyi anlatmaya mahsus bir âlet ve güzellik aracı olmakla kalmamış, belki insani duyguları anlatan bir dil, bir çeşit resim olmuştur.

İslâm yazı çeşitleri arasında, gündelik işlerde alelade sözleri ifade etmek için, meselâ mektup yazmakta, not tutmakta kullanılan, çabuk yazmaya elverişli Rik'a mahkeme evrakında, ilmi eserlerde kullanılması âdet olan Hurde Talik, Osmanlılar tarafından tapu ve benzeri resmi kayıtlarda kullanılan Türk icadı «Siyakat», hattatlara ve ülemâya verilen şehâdetnâmelerde rastladığımız «İcâzet» adı verilen bazı yazı çeşitleri vardır ki bunlar hattın sanat alanına giren yazılar değildir. Hattatlar sanat eseri mahiyetini taşıyan eserlerini vücuda getirirken Kûfi, Sülüs, Celi Sülüs, Nesih, Reyhânî, Muhakkak, Tevkî, Celi Tâlik denilen ve yazılıştta her birinin kendine mahsus kaideleri olan ya-

zı çeşitlerini kullanmışlar, âyetleri, Hz. Peygamberin sözleri demek olan hâdisleri, Kelâm-ı Kibâr denilen İslâm büyüklerinin vecizelerini bu yazılarla yaptıkları düzenlemeler içinde işleyerek eserlerini vermişlerdir. Hattatlar bu yazılara o kadar güzel formlar vermişlerdir ki güzellikleri seyredenleri hayran bırakmış, başka başka sanatkârlar siyah - beyaz'dan oluşan bu güzellikleri renkli motifler ve yıldızlarla süsleyerek cildbendlerde saklanır, çerçeveler içinde duvarlara asılarak ömür boyunca seyredilir hale getirmişlerdir.

**

Hat sanatında da, tıpkı resimde olduğu gibi devirler ve ekoller vardır. Başlangıçta jeometrik temele dayalı Kûfi hat ekolünden sonra meşhur hattat İbni Mukle tarafından kurulan Sülüs ekolü ortaya çıkmış, İbni Bevvab'ın önderliğinde gelişen Nesih yazı ekolünü yine Sülüsde getirdiği yeniliklerle Amasya'da doğmuş bir Türk olduğu sanılan Yâkut'u Musta'sımı ekolü takip etmiştir. Türk hat âleminde ise büsbütün başka devirler yaşanmıştır. Türk hat sanatını İslâm âleminde ayrı tutmam bu sanatın Türklerde büsbütün ayrı bir istikamette gelişmiş, hat sanatının Doğuda benzeri olmayan çok değerli üstadlarını yetiştir-

miş olmasından ileri geliyor. XV. yüzyıldan itibaren bizde de Yâkut'dan hız alınan «Hattatların Kiblesi» diye meşhur Seyh Hamdullah ekolü daha sonra Hafız Osman üslûbuna dönüştürerek varlığını Mustafa Rakım, Mahmut Celâleddin ve diğerleriyle günümüze kadar sürdürmüştür. Bu altı asır içinde hat sanatıyla meşgul olmayı kendilerine meslek edinen bine yakın değerli hattatın yetişmiş olması ve bunlar tarafından vücuda getirilen onbinlerce eserin dini abidelerimizi, mescitleri, çeşmeleri ve evlerimizin duvarlarını süsleyen sanat eserleri hüviyetile ölmezliğe kavuşmaları şayanı dikkattir.

**

Hat sanatının bir resim sanatı olduğunu belirten özellikleri sıralarken hattat olmanın ressam olmaktan hiç de farklı bir yetişme manzarası göstermediğini burada kaydetmek isterim. Nasıl bir ressam resim kaidelerini akademilere yazılarak orada bir üstadın atelyesinde çalışmak suretiyle öğreniyor ve sonunda bir imtihan vererek ressam hüviyetini kazanıyorsa hattat olmak için de üstad seviyesine erişmiş bir hattat'dan ders almak gerekiyor. Bu dersin ne kadar sürdüğü bilinmemekle beraber hat sanatını öğrendiği kanaati belirdiği zaman sona erdiği hattatların bi-

yografilereinden. anlaşıl-
maktadır. İstidatlı bir tale-
beye bazen birkaç yılda icâ-
zetnâme verildiği, yani
hattat ünvanı bahşedildiği
gibi, derse başladıktan ye-
di sekiz sene sonra icâzet-
nâme alabilen öğrenciler
de görülmüştür. Yazısını
saygıdeğer bir hat ustası-
nın yazısına benzer seviye-
ye ulaştıran talebe hattat
olmuş sayılır ve tanınmış
hat hocaları huzurunda
imtihan edilerek kendisine
«Yazdığı yazının altına im-
za atma izni» demek olan
bir icâzetnâme verilirdi. Bu
izni alamıyanın hat sana-
tıyla meşgul olanlar sınıfı-
na girmesi, hat dersi ver-
mesi mümkün değildi.

**

Söze başlarken hat sa-
natı için «büyülü bir sa-
nat» dir demiştim. Türk, A-
rap, İran'lı ikibin küsur
hattatın biyografisini yaz-
mış olan, 18. yüzyılda ye-
tişmiş değerli ilim adamı
Müstakimzâde Süleyman
Sadeddin Efendi hat sanatı
bahsinde hâlâ en itibarlı
kaynak olan Tuhfe-i Hatta-
tin adlı eserinde bazı hat-
tatların hat dersi almaya
nasıl başladıklarını anla-
tırken «Günün birinde hü-
snü hatta taaşşuk etti, filan
hocadan ders almaya koş-
tu...» tarzında cümleler ya-
zar. Onca insanlar «Güzel
yazıya âşık olarak» gönül-
den gelen bir hevesle bu işe
girişmişlerdir. Ressamlık
gibi hattatlık da bir heves

işi, bir istidat meselesidir.
İşin içinde iman gücü de
bulunduğu için hattat ol-
mak Allah'ın sevgili kulla-
rı arasına girmek gibi ka-
bul edilir. Öyle hattatlar
vardır ki rüyalarında Hz.
Peygamberi görüp ondan
yazı öğrenmek emri aldık-
ları için bu işe başlamışlar-
dır. XVIII. yüzyılın ünlü
hattatlarından Yahya Fah-
reddin, Karabaş tekkesinde
hizmet ederken yine ünlü
hattatlardan Demircikulu
Yusuf Efendi'nin mezarını
temizlediği sırada toprak-
lar içinde bir kamış kalem
bulmuş, bunu üstaddan
gelme hayırlı bir uyarı sa-

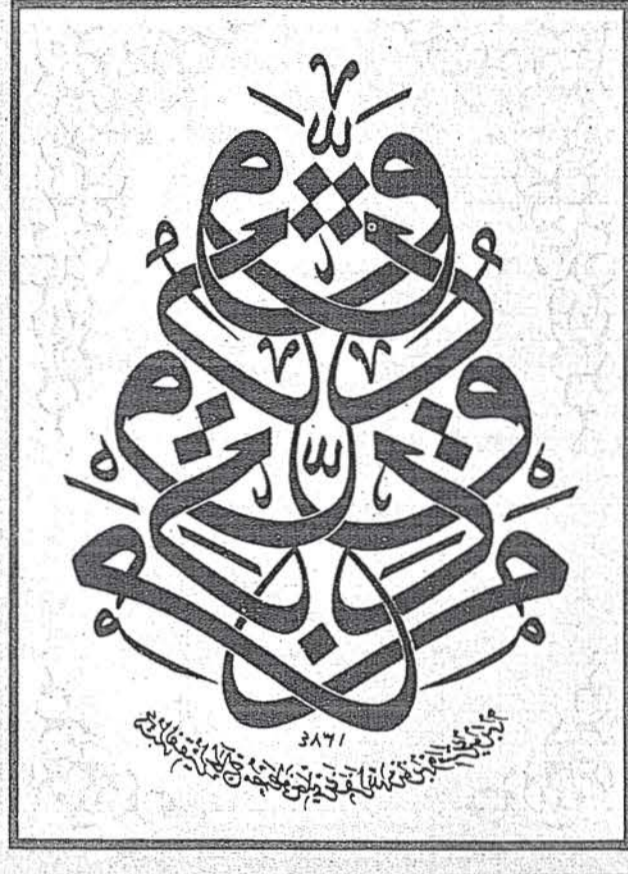
yıp hemen devrin tanınmış
hat hocalarından İmam
Derviş Ali'nin önünde diz
çökerek kendisine hattı öğ-
retmesini rica etmiştir. Öğ-
lunu hat hocasına götürüp
getirirken, Müstakimzâde-
nin tâbiriyle «Hatta âşık o-
lup diz çökerek ders alma-
ya başlayan», sonra da iyi
bir hattat olan babalar az
değildir.

**

Hat o kadar resimdir ki
bir resimde var olan güzel-
liklerin benzerleri soyut
görünümler içinde onda da
vardır. Orantı yani tenasüp
bunların başında gelir. Bir

Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey'den sağlı sollu bir
kompozisyon
«Bismillahirrahmanirrahim ve hüve ala bi külli
şey'in alim»

Hattat Mustafa Halim'den «Men dakka dukka»
(Çalma kapıyı, çalarlar kapını)

kompozisyonda harflerin kendi başlarına ve beraber olarak konusundaki incelikler, düzenlemelerin zarflığı süslerin boşluklarda tuttukları yerler, metin bir zevkin mahsulüdür. Bunlar bazen son derece sâde, bazen de Ayasofya'daki levhalarda görüldüğü gibi azametli olurlar. Sanatkârın mahareti tablonun doyum olmayan güzelliklerini ortaya koyar. Hat sanatındaki güzelliklerin kelime ve cümlelerin taşıdığı mânadan gelmekte olduğunu sananlar varsa da, bu ger-

çeğe uyan bir görüş değildir. Eğer doğru olsaydı bu güzelliklere Arap harflerini okumayı bilmeyenlerin de hayran olmalarını nasıl izah edebilirdik? Hattâ yazılanı okumak hat sanatında bazen o kadar ikinci plânda kalır ki Girift denilen kompozisyonları, Arap harflerini çok iyi bilenler dahi kolay kolay sökemezler. Güzellik mânadan ziyade yapılan düzenlemedir. Hat sanatında Müsenna veya Aynalı dedikleri kompozisyonlarda normal olarak sağdan yazılan

kelimeler aynı zamanda soldan da sağa doğru yazılmaktadır ki, bu istifi yapan sanatkârın yazdığını okutmaktan ziyade tertibini beğendirmek istediğini ortaya koyar. Nurullah Berk hat sanatının bu tarafına dokunurken haklı olarak: «Yazıları okuyup anlamak gerekmez. Yazılar resim olmuştur ve onlarda bizi ilgilendiren istiflerin plastik görünüşüdür.» diyor.

Fakat bütün bu güzellikler kolay elde edilir cinsten değildir. Bir hattat ancak uzun bir çalışmadan sonra güzele, en güzele ulaşabilir. Bu sonuca varmak için tıpkı bir ressam gibi çalışmaya, denemeler yapmaya mecburdur. Harflerin nihai karakterine ulaşabilmek için yapılan meşk çalışmaları bazen yıllarca sürer. Harfleri kıvamında çıkarmak için yapılan «Karalama» çalışmaları ise elin hünerini kaybetmemesi için hayat boyu devam etmektedir. Büyük hattat Hafız Osman elinin ve parmaklarının maharetini kaybetmemesi için Hacca giderken, konakladıkça yazı çalışmaları yapmıştır. Bu tarz eskizler hat sanatında «Karalama» diye anılmaktadır ki, çoğu, soyut sanatın şaheseri olarak kabul edilmektedir.

**

Hat sanatı, harflere yeni biçimler arıyan bir sanat olmaktan ziyade, bulun-

muşun en güzeline ulaşmayı gâye sayan bir sanattır. Bu sanatta kaidelerin dışına çıkmak hoş karşılanmaz. Onun için hattatlar yazıda yenilikler yapmaya heves edecekleri yerde, kimi kendilerine usta olarak seçmişlerse, yazıda onun maharetini elde etmeye çalışırlar. Hat sanatında başarılı olmanın uç noktası en büyük usta olarak kabul edilen Şeyh Hamdullah veya Hafız Osman yahut Râkım gibi yazmak, yazdıklarını onun yazdıklarından ayırt edilemeyecek seviyeye ulaştırmaaktır. Sanatın sırrına erişmek için kaide bu olmakla beraber ellerine verilen bir yazının, altında imza olmasa bile, tanınmış hat ustalarından hangisi tarafından yazılmış olduğunu şaşılacak bir isabetle bilen insanlar (Meselâ: Necmeddin Okyay) çıkmıştır. Bu da gösteriyor ki, sanatta üstün derecelere ulaşmış hattatların her birinin yazılarında şahsiyetlerini belli eden özellikler vardır. Hattan anlayanlar bunu kolayca görebilirler. Hattatların düz yazılarında yakın benzerlikler olmakla beraber Celi yazılarla yapılan istifler, müsennalar, levhalar ve türlü yazı düzenlemeleri tamamen sanatkârın kendi yaratıcı gücünün özelliklerini aksettiren tablo hüviyetinde orijinal sanat eserleridir. Sanatkârlar bu türlü çalışmalarda tamamen serbesttir-

ler. Hattâ yazının sadece soyut değil, figüratif resim yapmaya da elverişli olduğunu göstermek ister gibi, bazı hattatlar yazı ile câmi resmi, leylek resmi, arslan resmi, kayık resmi, hattâ Ayın'larla, Lam'larla, Ye'lerle kaşlı gözlü Hz. Ali resmi bile yapmışlardır. Hat sanatında yazı ile figüratif diyebileceğimiz bu türlü çalışmaların daha ziyade tarikat mensubu sanatkârlar tarafından yapıldığı görülmektedir.

**

Resim sanatının kendine mahsus malzemesi olduğu gibi hat sanatının da özel malzemesi vardır. Hattatlar alelâlede kâğıtlar üzerine değil kalıcı vasıflar taşıyan itina ile yapılmış üzerine yumurta akı sürülü, parlak âharlı kâğıtlar üzerinde çalışırlar. Çeşitli kamış kalemler kullanılır.

Neyzen Emin Efendi'nin «Ya Hazret-i Mevlana Muhammed Celâleddin-i Rumî» yazısından oluşan Mevlevî sikkesi

Kalemlerin yontulma şekli her yazıya göre değişiktir. Aranılan güzelliğe ancak gereği gibi yontulmuş bir kalemle ulaşılmaktadır. Yazıda kullanılan mürekkebin uzun zaman solmadan kalabilmesi için balmumu veya bezir isinden yapılması, mürekkebin incilmesi için günlerce çalkanarak hazırlanması lâzımdır. Bin sene solmadan kalabilmiş mürekkebin sırrı bugün biliniyor değildir. Altın yaldızlar, türlü ebrûlar, muhteşem çerçeveler hat sanatının tamamlayıcı güzellik unsurlarını oluşturuyorlar.

Hat sanatkârlarının usta ellerinden çıkmış nefis yazılardan oluşan sergilerin günümüzde büyük rağbet görmesi; sayıları gittikçe azalan bu türlü yazılardan ele geçirebildiklerini güzel çerçeveler içinde odalarının duvarlarına asarak onları seyretmekten zevk alanların günden güne çoğalmaları Türklere asırlar boyunca şeref vermiş olan bir sanatın ve o sanatı en yüksek seviyesine çıkarmış olan sanatkârların bugünkü nesiller tarafından da takdir edildiğini gösterdiği için sevindiricidir.

(1) Emin Barın. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi 1978 Yayını s. 4

(2) a.g.e., s. 3

(3) Türklerde dini resimler. Malik Aksel Elif Yayınları 1967 s. 11